

ILLÉSNÉ KINCSEI VALÉRIA

Igények és szükségletek – szakképzés és munkaerőpiac

Bevezetés

Kutatásom célja a szakképzési rendszer vizsgálata a társadalmi- gazdasági- infrastrukturális- és természeti (Tóth J. 2002) adottságok vonatkozásában, ezen túlmenően a szakképzési rendszer kapcsolataiban található gyengeségi pontok feltárása, az okok és lehetséges megoldások keresése.

Mindezek elemzése során elengedhetetlen a szakképzés rendszerében való visszatekintés, ami a meglévő eredmények összehasonlításával, és a statisztikák áttanulmányozásával valósítható meg. Az oktatásnak ez a részterülete széles és szerteágazó kapcsolatrendszerrel rendelkezik, ezért a vizsgálni kívánt elemek és az ezekhez tartozó adatok is sokrétűek. A kutatásához az oktatásföldrajz vizsgálati módszerei biztosítják a megfelelő alapot (Császár Zs. 2004).

Közismert tény, hogy a szakképzés kimenete nincs összhangban a munkaerőpiac bemenetelével. A szakképző iskolák egymás közötti valamint munkaerőpiac igényeinek, elvárásainak, felvevő képességeinek összehangolása nélkül az iskolák nem képesek a változó igényeket követni, ezért bizonyos szakmákat indokolatlanul sok helyen oktatnak, vagyis „túltermelnek”, ugyanakkor másokból hiány képződik. Megfelelő kommunikációs hálózattal ez a helyzet elkerülhető lenne, a végzett tanulók munkavállalási esélyei jelentősen nőnének, olyan szakmával (szakmákkal) rendelkeznének, melyekre kereslet mutatkozik, a szakmakínálatti átfedések megszüntetésével a képzés költséghatékonysága is pozitívan változna.

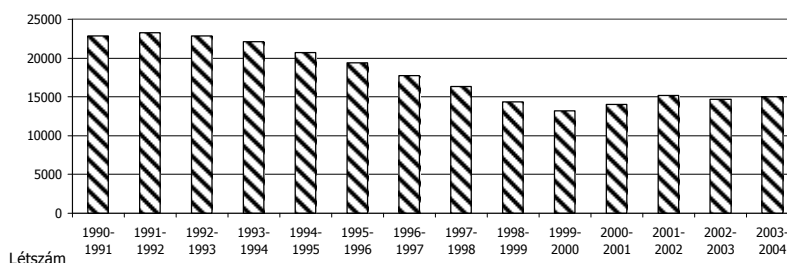
A szakiskolai felvételnél jelenleg nincs minimum-követelményrendszere, 37 olyan szakma szerepel a szakképzési jegyzékben, melyek elsajátításához nem feltétel a 8 általános megéléte sem. A szakképzést választó fiatalok az általános iskolát általában gyenge eredménnyel teljesítették, egyre több diáknál mutatkoznak írási, olvasási, számolási nehézségek, tetézve ezt motiválatlansággal és fegyelmi gondokkal is. Ezeknél a diákoknál, a túlzottan elméletorientált képzés hatására mégjobban tükröződnek a tanulási nehézségek. A különbségek egyre markánsabban mutathatók ki a lemaradók és a megfelelően teljesítők között. Az iskolai kudarc nem csak a fiatalok és családjaik, hanem a társadalom számára is súlyos veszteség, melynek csökkentése a közoktatás fejlesztésének egyik kiemelt célja.

Az oktatásban résztvevőket képessé kell tennie arra, hogy a jövő kihívásainak meg tudjanak felelni, olyan kulcskompetenciákkal rendelkezzenek, melyek biztosítják számukra a megújulás képességét, a szakmaváltoztatás lehetőségét is. Mindezek megvalósítása a magyar közoktatás hatékonyságának növelésével, az intézményrendszerek egymás közti és munkaerőpiac eredményesebb kommunikációjával válik csak megoldhatóvá.

Az elmúlt 15 évben a magyar munkaerőpiacon nagyfokú átrendeződés indult meg, melynek fő oka a politikai rendszerváltozásból eredő privatizáció. Azokban a régiókban, ahol ez nem kellő hatásfokkal valósult meg és külföldi befektetések sem realizálódhattak, a régi munkahelyeket nem pótolta semmi. A kedvezőbb helyzetű régiókban az újonnan létesülő vállalatok a versenyhelyzet miatt csak a szükséges mennyiségben és megfelelő képzettségben foglalkoztattak, minek hatására a munkaerőpiac jelentősen összehúzóódott, földrajzilag differenciálódott. A jobban alkalmazkodó régiókban az átalakulás szerkezetileg sikeresen zajlott le, és az országos átlaghoz képest a munkanélküliségi mutatók alacsony értéket képviselnek, ezek a Nyugat-Dunántúl, Vas, Győr-Moson-Sopron, illetve Közép-Magyarország és a Közép-Dunántúl régiói. Elmaradottság mutatható ki a Dél-Dunántúl, az Alföld és az ország északi és keleti vidékein, ahol előfordul 40%-os munkanélküliség is néhány halmozottan hátrányos helyzetű kistérségben. Ezeknél a településeknél a munkahelyek hiánya mellett az elzártság is jellemző, az úthálózat, távolsági tömegközlekedés problémái révén (Köszegfalvi 2001). Mindezek hatására elmaradnak a hazai és külföldi befektetések, a környező munkahelyek pedig nehezen megközelíthetők, az ott élő lakosság megélhetése egyre kilátástalanabbá válik, a távolság egyre nagyobb lesz az elmaradott és fejlett régiók között.

A hátrányos helyzetű kistérségekben élők iskolázottsági mutatója is elmarad az országos átlagtól, mely összetett folyamatok együttes eredménye. Összességében elmondható hogy a rendszerváltásba sikeresen bekapcsolódott régiókban a gazdaság is kedvezőbben alakult, ami pedig vonzerőt jelent a magasabb iskolázottság számára (Császár 2004). A fejletlen régiókban – az imént már említett megélhetési és közlekedési gondok miatt- a középiskolás korúak továbbtanulási lehetőségei sokkal rosszabbak, mint másutt. Az iskolák megközelítése, a tanulmányok finanszírozása nem teszi lehetővé, hogy az itt élők képesek legyenek gyermekeik számára a hosszabb időt igénylő ugyanakkor magasabb végzettséget nyújtó tanulmányok biztosítását. Mindezen tényezők együttes hatása azt eredményezheti, hogy a rövidebb képzési idejű iskolatípusokat fogják preferálni, vagy egyáltalán nem folytatnak középiskolai tanulmányokat.

Tanév

(1. ábra). A Dél-Dunántúli régiót vizsgálva a szakiskolai tanulók létszámalakulása az országos tendenciát tükrözi

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A szakiskolát választók aránya a más iskolatípusokhoz képest az elmúlt évtizedben jelentősen csökkent, ezért is szükséges a szakoktatást vonzóbbá tenni, melynek legfontosabb területe hogy piacképes szakmákra összpontosítva történjen az oktatás. Az országos szinten megfigyelhető csökkenő tanulólétszám ellenére – a

2003-as évi adatok alapján – 1100 szakképzést folytató intézmény működött hazánkban, átlagosan 270 fős gyereklétszámmal, de ennél is súlyosabb, hogy 150 településen összesen 170 intézmény van, ezekben 120 fő az átlagos tanulólétszámmal.

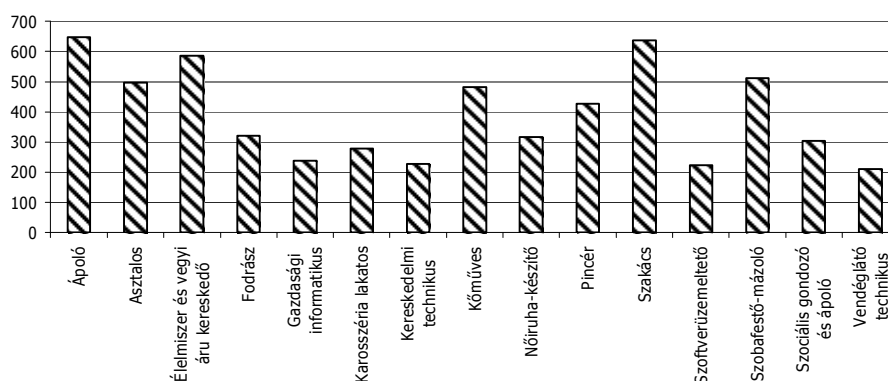
A szakképzés szerkezete

A magyar szakképzés lokális és globális problémákkal küzd. Mindezek kezelése csak akkor lehetséges, ha feltárjuk az okokat a felmerülés helyszínén – időben és térben-, majd lokálisan rávilágítunk a lehetséges megoldásokra, melyek megvalósítása globálisan is pozitív eredményt fog produkálni. (Tóth J. 2002).

A szakképzést folytató intézmények gyakorlati képzési helyei sok esetben nem biztosítják a tanulóknak a korszerű technikák és technológiák bemutatását. A szakmai tárgyak tartalma és a gazdaságban végzett tevékenységek színvonala között nincs mindenütt összhang. Mindezek a hiányosságok fokozódnak a kisméretű intézményeknél, ahol a szűkös forrásokból nem valósulhatnak meg a korszerűsítések, új programok és segédanyagok beszerzése.

A fejlesztések finanszírozásához a fenntartók sok esetben egyáltalán nem tudnak támogatást biztosítani, a különböző pályázatokkal pedig csak azok a képző intézmények tudnak hatékonyan operálni, ahol megvalósul ezek folyamatos figyelemmel kísérése és a formai követelményeknek való megfeleléshez szükséges rutin is rendelkezésre áll, illetve az esetleges önrészt is elő tudják teremteni.

A régióban oktatott szakmák közül indokolatlanul sok az átfedés. Szemügyre véve a Dél-Dunántúli képzési rendszerét, arra a következtetésre juthatunk, hogy a legjellemzőbben túlerőltelt szakmákban elhelyezkedési nehézségek mutatkoznak.

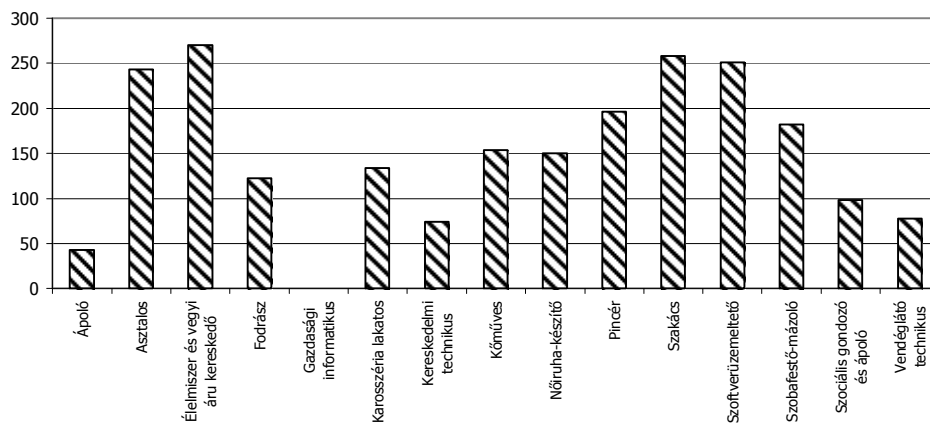

2. ábra. Párhuzamos képzések a Dél-Dunántúli régióban (2002-2003)

Forrás: KIFIR elemzése alapján saját szerkesztés

Kiemelve a legmagasabbakat (2. ábra), láthatjuk hogy az ápoló 648, szakács 636, élelmiszer és vegyi áru- kereskedő 586, szobafestő-mázoló 512, asztalos 497 párhuzamosan képzett (összes) évfolyammal nagyon sok diák párhuzamos képzését jelenti a Dél-Dunántúli régióban.

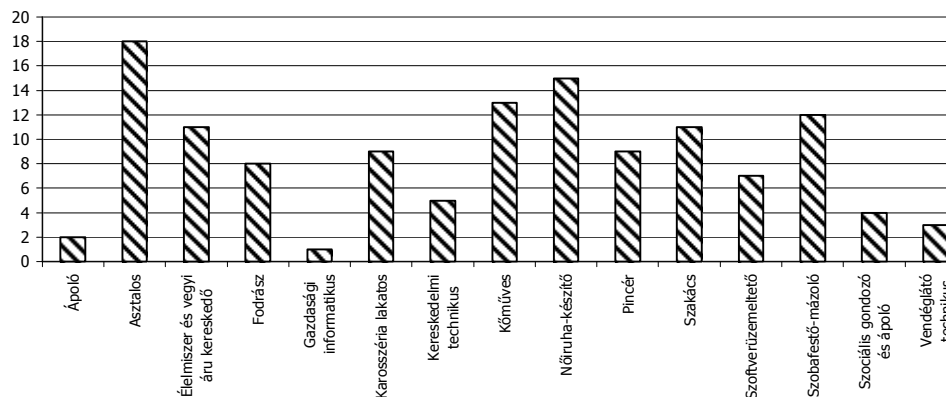
Megvizsgálva azt, hogy mindez a végzős évfolyamok, illetve a végzős évfolyamokat kibocsátó képző intézmények számának függvényében hogyan alakul, megfigyelhető hogy párhuzamosan több helyen is folytatnak azonos szakmákban képzést. Megoldást jelentene, ha ezek a képző intézmények szakmaszerkezetüket összehangolnák egymással, kevesebb szakmát oktatnának, így lehetőségeiket koncentráltabban tudnák kihasználni a fejlesztések terén.

3 ábra. Végzős évfolyamok alakulása szakmánként a Dél-Dunántúli régióban (2002-2003) Forrás: KIFIR elemzése alapján saját szerkesztés

A végzős évfolyamok elemzése során (3. ábra) az élelmiszer és vegyi áru- kereskedő 270, szakács 258, szoftverüzemeltető 251, asztalos 243, pincér 196 végzős évfolyammal emelkedik ki a sorból.

A végzős évfolyamok képzési helyeinél a forrásadatbázis települési szintig bontja az adatokat, a (4. ábra) diagramból kiolvasható, hogy 1-1 végzős évfolyamot mennyi különböző intézményben képeznek a 2002-2003-as tanévben. A támogatási lehetőségek elaprózódnak a sok azonos szakmát oktató helyek között, így az iskolák nem képesek felszereltségüket hatékonyan javítani.

4. ábra. Végzős évfolyamok képzési helyeinek száma a Dél-Dunántúli régióban (2002-2003) Forrás: KIFIR elemzése alapján saját szerkesztés

Láthatjuk hogy a Dél-Dunántúli régióban, asztalost 18 intézményben (Szekszárdon 3 helyen is), nőruha-készítőt 15 intézményben (Szekszárdon 3) intézményben, kőművest 13 (Pécs és Kaposváron 2-2) intézményben, szobafestő-mázolót 12 intézményben, élelmiszer és vegyi áru kereskedőt 11 intézményben, szakácsot összesen 11 intézményben (ebből Kaposváron 3 helyen is) oktatnak.

Az azonos településeken, illetve a régióban mutatkozó átfedések jól reprezentálják, a szakképzési rendszer szétforgácsoltságát, ami országos szinten közel 1100 szakképző intézmény működését jelenti.

Az intézményrendszer – a fentiekben bemutatott – elaprózódottsága egyrészt a támogatások megfelelő felosztása és kihasználása terén jelent gondot. Másrészt megnyilvánul ez a probléma a képzés minőségében, az osztályok szervezésében is, ahol előfordul, hogy 6 szakmacsoport együttes oktatásával (fodrász, bőrdíszműves, kerámiakészítő, porcelánfestő, fazekas, gipszminta-készítő) valósulhat csak meg a fenntartók által elfogadott osztálylétszámok kialakítása. Pedagógiaiilag ez nem kívánatos helyzetet eredményez, az így kreált osztályokban soha nem alakul ki közösségérzet, hiszen a tanulók (néhány kivételtől eltekintve) csak a közismereti tantárgyakat tanulják együtt, a szaktárgyaknál már csoportbontásban vannak. Elkerülhetetlen a klikkesedés, a tanulócsoportok széthúzása, ami a hátrányos helyzetű fiatalok esetében kezelhetetlen problémává nő. Másrészt az iskolák nem képesek a teljesség igényével nyomon követni minden oktatott szakmában a munkaerőpiaci igényeket, hiszen erre a feladatra nincs kapacitásuk, ugyanakkor a piac résztvevői sem tudják eldönteni minden esetben, hogy melyik iskola felé jelezzenek. A megoldást a többlépcsőben szerveződött integrációs központok megalakulása jelenti.

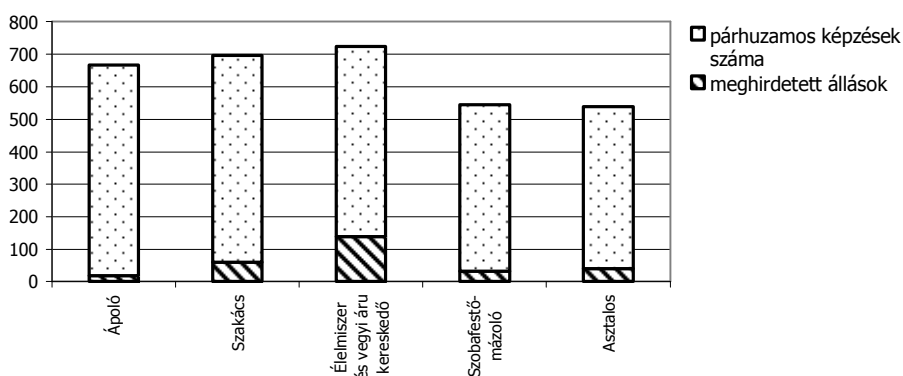
Munkaerőpiaci lehetőségek értékelése

Az oktatás rendszere és a munkaerőpiac sokoldalú kapcsolatban állnak egymással. Az oktatás által szerzik meg a szakképesítésüket a tanulók, abban a reményben, hogy az elsajátított szaktudásukkal aktív részesei lehetnek a társadalmi munkamegosztásnak.

Hatékonyan működő gazdaságban ez magas arányban valósul meg. Ott ahol az oktatás és a munka világa közötti együttműködés akadozik, a pályakezdő fiatalok elhelyezkedési lehetőségei korlátozottan valósulnak meg, minek hatására a munkanélküliség kedvezőtlen helyzetet mutat.

A munkaerőpiacra lépő fiatalok elhelyezkedési esélyeinek elemzéséhez meg kell vizsgálni az oktatás kimeneti oldalát és munkaerőpiac felvevő képességét. A keresleti oldalt reprezentálják a meghirdetett álláshelyek, melyekről a regionális munkaügyi központok nyújtanak tájékoztatást. Mélyebb elemzés céljából hasznos az értékelést kiterjeszteni a munkaerő közvetítő („fejvadász”) cégekre, és az álláshirdetésekből gazdagnak mondható kiadványokra, napi illetve hetilapokra és más médiumokban megjelenő hirdetésekre. Utóbbiaktól a problémafelvetés mélységi célkitűzése miatt most tekintsünk el.

Szemügyre véve a Dél-Dunántúl képzési rendszerének átfedtségét, arra a következtetésre juthatunk, hogy a legjellemzőbben túltermelt szakmákban elhelyezkedési nehézségek mutatkoznak. Ezt a problémát tovább súlyosbítja az a tény, hogy a magyar lakosság mobilitása munkahelyszerzés céljából alacsony szintűnek minősíthető. Kevesen vállalják az újrakezdést egy munkaügyiileg jobban ellátott térségben, illetve az ingázás a munka és lakóhely között is csak csekély mértékben jellemző. Utóbbiban való inaktivitás okai között meg kell említeni a közúti hálózat szerkezetének elavultságát, korszerűtlenségét, az utazási költségek nagyságát a munkabérekhez viszonyítva. Országos elemzések alapján elmondható, hogy a Dél-Dunántúl ebből a szempontból elmaradott térség, és helyzete egyre romló tendenciát mutat. (Császár 2004). A regionálisan átfedésben oktatott szakmákat összevetve az ezekben való elhelyezkedést kínáló lehetőségekkel (5. ábra), – melyek országos viszonylatot mutatnak –, megállapítható hogy a képzés szerkezete és a gazdaság közötti csak minimális kapcsolat mutatkozik.

5. ábra. A képzések és a meghirdetett állások aránya Forrás: KIFIR elemzése és az Állami Foglalkoztatási Szolgálat adatbázisa alapján saját szerkesztés

A kínálati oldal elemzését érdemes kiterjeszteni országos szintre. A fiatalok (16-24 éves korosztály) között végzett kutatások szerint (Kákai – Szabó 2005) enyhe előrelépés jelei vehetők észre a mobilitás terén, ami összefügg azzal a reális szemlélettel, – miszerint a vizsgált korosztály 47%-a tart attól –, hogy tanulmányaik befejeztével nem tudnak majd elhelyezkedni.

Magyarország az EU csatlakozása révén jogosulttá vált több olyan támogatás igénybevételére, melyek az oktatás színvonalának növelését célozza meg.

A ROP 3.4 „Régióspecifikus szakmai képzések támogatása”, melynek célja regionális konzorciumok létrehozása a munkaerőpiaci igények felmérésére, elemzésére a régióknak megfelelő kulcságazatokban, a szakképzési kínálat feltárására, a hiányszakmák megjelölésére, és a képzési irány meghatározására az egyes szakmákban. További feladatuk lesz az információ szolgáltatása az igényekről és lehetőségekről a képzések terén, valamint a szakképzési és szakmai továbbképzési programok kifejlesztése. (a MKIK stratégiája a 2001-2004. évekre)

A régiókban így létrejönne egy olyan adatszolgáltató rendszer, mely hatékonyan hozzájárulna az iskolák szakmai kínálatának kialakításához, a szülőknek-diákoknak pedig a munkaerőpiaci igényekben való eligazodáshoz nyújtana hasznos információkat, megkönnyítve ezzel a szakmaválasztást.

Az oktatás, ezen belül is kiemelkedően a szakoktatás színvonala és a gazdaság szervezettsége, a foglalkoztatottak aránya szoros kölcsönhatásban állnak egymással. A szakképzés fejlesztésének elsődleges célkitűzése a piacorientált szakképzés kialakítása.

A probléma orvoslását célozta meg a Humánerőforrás-fejlesztés Operatív Programja (HEFOP) Térségi Integrált Szakképző Központok (TISZK-ek) megalakítására kiírt pályázattal.

Az átalakulás – melyet a képző központok működésétől várnak – érinti a szakképzés szerkezetét, kihat a képzés tartalmára, módszertanára, biztosítja a szakképzési kínálat megfelelő összehangolását a régióban működő képzőintézmények és a képzés – munkaerőpiaci igények között. Lehetővé teszi, hogy a tanulók naprakész ismeret és gyakorlatanyagot sajátíthassanak el a csúcstechnológiával felszerelt tanulmányhelyeken, melyek gyakorlatorientált szakképzési bázisként fognak működni. Mindezek mellett közösségi funkciók ellátására is sor kerül, olyan komplex tevékenységekben, mint a pályaválasztási tanácsadás, pályaorientáció, karrier tanács-

adás, a hátrányos helyzetű gyermekek és családjaik számára nyújtott szolgáltatások. A gazdálkodó szervezeteknél gyakorlati képzést folytatók számára tanácsadási tevékenységeket végeznek.

Beszámolnak az eredményekről, konferenciákat szerveznek, tanulmányokat készítenek. (HEFOP/2004/3.2.2) Megvalósítása során a regionális központokban infrastrukturális fejlesztésekre kerül sor, oktatási eszközök, informatikai berendezések beszerzésével. (HEFOP/2004/4.1.1)

A kiírásnak megfelelően ezek a képző központok régióként 6-8 szakképzést folytató intézmény (vagy tagintézmény) hozza létre, irányításukat pedig a pályázati célok-nak megfelelően, nonprofit szervezetek végzik.

A ROP 3.4 „Régióspecifikus szakmai képzések támogatása és a (HEFOP) Térségi Integrált Szakképző Központok (TISZK-ek) megalakítására kiírt pályázatok a szakképzési rendszer megújulását, átszervezését célozzák meg, melyek működésével megvalósul a képző helyek és a munkaerőpiac közötti hatékony kommunikáció.

Összegzés

A képző intézmények helyzete több szempontból is nehéz, egyrészt versenytársi viszonyban vannak egymással, nincsenek érdekelve abban, hogy összehangolják működésüket, ezért sok szakmát átfedésben oktatnak. Ezekben a képzésekben a végzett diákok elhelyezkedése többnyire nem biztosított, a „túlképzés” miatt. Másrészt alig létezik olyan előrejelzés, mely a szakképzés irányainak és szerkezetének kialakítását segítené elő, bemutatva a munkaerőpiacon várható keresletet. A gazdasági aktivitás pozitív irányú változásához elengedhetetlen a területi aktivitási különbségek mérséklése, mely megvalósításához az okokat helyi szinten kell keresni, és regionális adottságoknak megfelelően kell kezelni (Tóth J. 2002).

A munkaerő iránti minőségi igény differenciálódik, de a megnövekedett igény csak megfelelő színvonalú oktatással biztosítható. Azért az elsődleges feladat a munkaerőpiaci-igények felismerése, és ezekhez igazodni tudó oktatási intézményhálózat kialakítása, valamint közelíteni kell egymáshoz a társadalmi-gazdasági igényeket.

Felhasznált irodalom

- Becsei J. (2004): Népszéghöldräz. – Ipszilon Kiadó Kft, Békéscsaba, pp. 206-282.
 Császár Zs. (2004): Magyarország oktatásföldräzja. – Pro Pannónia Kiadó, Pécs, 189 p.
 Cséfalvay Á. – Gyánti I. – Rabb Sz. – Vámosi T. (2004): A Dél-Dunántúli régió iskolarendszerü szakképzésének elemzése és fejlesztési – racionalizálási terve. – Dél-Dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség, Pécs, p. 215.
 Csizmár G. (2004): Munkaerőpiac – szakképzés. – Szakképzési Szemle, XX. évfolyam 2. pp. 89-
 Forray R. – Híves T. (2004): A szakképzési rendszer szerkezeti és területi átalakulása (1990-200) – Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest, p. 78
 Jakab J. (2004): A szakképzés fejlesztésének stratégiája. Szakképzési Szemle, XX. évfolyam 2. pp.
 Hideg É.- Nováky E. (1998): Szakképzés és jövö. – Aula Kiadó, Budapest, p. 237.
 Tóth J.- Trócsányi A. (1997): A magyarság kulturális földräzja.- Pro Pannónia Kiadó, Pécs, 226 p.
 Tóth J. (2002): Általános társadalomföldräzj I. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest, pp. 15-23, 275-294.
 Vámosi T. (2005): A szakképzési rendszer területi problémái.- Humánpolitikai szemle 2005/1.
 Dr. Szilágyi J. (2005): A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara középtávú fejlesztési stratégiája 2005-2013.